

ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 796.5:37(477)

Ірина КОВАЛЬЧУК,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач навчально-методичним кабінетом
Луцького педагогічного коледжу

ОСВІТНІЙ ТУРИЗМ ЯК РІЗНОВИД НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

У статті охарактеризовано феномен освітнього туризму як різновиду неформальної освіти. Визначено історичні передумови його розвитку, а також тенденції та можливості у XXI столітті.

Ключові слова: туризм, освітній туризм, гранд-тур, подорож, соціальна мобільність, неформальна освіта, навчальна поїздка.

В статті дана характеристика феномену образовательного туризма как виду неформального образования. Раскрыты исторические предпосылки его развития, а также тенденции и возможности в XXI веке.

Ключевые слова: туризм, образовательный туризм, гранд-тур, путешествие, социальная мобильность, неформальное образование, учебная поездка.

The article is devoted to the study of the phenomenon of educational tourism as a kind of informal education. The historical prerequisites for the development of educational tourism are revealed, the trends and possibilities of educational tourism in the XXI century are determined.

Key words: tourism, educational tourism, grand tour, travel, social mobility, informal education, study trip.

Постановка проблеми. Розвиток туризму для людства має неабияке значення, оскільки включає найважливіші сфери життя: соціально-економічну, культурну та сферу безпеки. В епоху інтелектуального розвитку роль туризму зростає ще й завдяки тому, що, окрім пасивного відпочинку, він є дієвим інструментом пізнання навколишнього світу, різних культур та цивілізацій, а також різновидом неформального виду освіти. Сучасні умови розвитку людства, за яких зростають можливості для самопізнання, сприяють залученню до освітнього туризму молоді генерації туристів, які прагнуть покращити свою соціальну мобільність та професійну універсальність, розширити власний світогляд, випробувати себе

у новому соціокультурному середовищі. Ці та низка інших завдань ставлять перед собою найбільш активні учасники освітнього туризму.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Інтерес учених до освітнього туризму зростає у зв'язку із його популярністю, посиленням обертів та активізацією глобалізаційних процесів. Зокрема, тенденції розширення пізнавальної функції туризму та зростання попиту на освітні подорожі описано в працях О. О. Бейдика, В. Ф. Кіфяка, О. М. Ільїної, І. В. Зоріна [4]. Мотиваційні аспекти освітніх подорожей висвітлено в дослідженнях І. А. Колеснікової [5] та Л. М. Ткачук [8]. В останні роки вчені актуалізувалися й докладають чимало зусиль для аналізу тенденцій розуміння туризму як специфічної форми освіти, зокрема й неформальної, аспектів взаємодії туристичного бізнесу та освітніх установ, а також виявлення регіональних особливостей та обґрунтування перспективних напрямів розвитку освітнього туризму у XXI столітті.

Мета статті – окреслити історичні передумови розвитку освітнього туризму, його цілі, роль і значення для сучасної людини, тенденції та можливості у XXI столітті.

Виклад основного матеріалу. Сутністю сучасного туризму як суспільного явища постає самовдосконалення особистості в процесі освоєння культурного та природного різноманіття у ході відпочинку та дозвілля. Під час подорожей туристи знайомляться з природою, культурною спадщиною і традиціями різних країн, сприяючи комунікації, контактам та обміну між представниками різних національностей і культур. Такі функції туризму, як просвітницько-виховна, екологічна та культурна, підкреслюють його роль у формуванні повноцінної гармонійно розвинутої особистості, сприяють зміцненню добросусідства на планеті Земля. Значною мірою ці завдання реалізуються в межах такого виду туризму, як освітній.

Енциклопедичний словник-довідник із туризму пропонує таке визначення поняття «освітній туризм»: «Туристська поїздка, під час якої турист поєднує відпочинок і навчання. Існують три різновиди освітнього туризму: мовно-навчальний, спортивно-навчальний, професійно-навчальний. Мовно-навчальний освітній туризм розрахований на клієнтів різного віку з метою вивчення мови всіх рівнів складності. Такі поїздки можуть бути індивідуальні та групові, як правило, терміном 2-3 тижні. Спортивно-навчальний передбачає навчання гри в гольф, теніс, кінному спорту, серфінгу тощо. У таких поїздках туристам надаються додаткові послуги: басейн, сауна, масаж, дискотеки, конкурси та ін. Під час освітнього туризму може здійснюватися професійне навчання з маркетингу, менеджменту, комп'ютерних технологій, готельної справи тощо» [3].

Отже, характерною рисою освітнього туризму є поєднання відпочинку та навчання, наприклад, відвідування занять, участь в екскурсіях із метою розширення світогляду, тобто задоволення цікавості та досягнення різних пізнавальних цілей. При цьому освітній туризм стимулює інтелектуальний розвиток особистості, сприяє формуванню її соціальної мобільності та професійної універсальності, самовдосконаленню та самоосвіті.

Усесвітня туристська організація визначає туризм як «діяльність осіб, які подорожують і перебувають у місцях поза межами їх звичного середовища впродовж періоду, що не перевищує одного року, з будь-якою метою, окрім здійснення діяльності, що оплачується у місцях тимчасового перебування» [6]. Зважаючи на представлене вище визначення, можемо стверджувати, що сфера освітнього туризму охоплює різні види навчання та освіти, які здійснюються поза постійним місцем проживання і тривають безперервно не більше року. Якщо спробувати перерахувати мотиви освітніх подорожей, то вони найрізноманітніші: від бажання з користю для саморозвитку провести вільний час, перебуваючи на відпочинку за межами звичного середовища, до прагнення реалізувати власні гносеологічні інтереси, набути нових знань та вмінь, спеціально відвідуючи ті країни, де можна задовольнити ці потреби з максимальною ефективністю.

Історичною передумовою розвитку освітнього туризму, який сьогодні маємо підстави означити як неформальний вид освіти, його прототипом у попередні століття постають освітні, ознайомчі за своїм змістом подорожі. Історія освітнього туризму сягає своїм корінням доби античності (подорожі вчених греків, мислителів, філософів, римської аристократії). У добу Середньовіччя у Європі мандрували навіть школярі, які переходили від одного кампусу до іншого. Із середини XVI ст. однією з умов визнання суспільного статусу молодої людини стають відвідини пам'яток відомих цивілізацій. Такі прославлені діячі епохи Просвітництва, як Ж.-Ж. Руссо і Дж. Локк, наголошували, що подорожі є необхідною складовою навчання і виховання. В тлумачному словнику французької мови того періоду поняття «турист» означало «той, хто подорожує з цікавості, для самовдосконалення...» [8, с. 138]. У XVIII столітті домінянтою формою освітнього туризму виступають так звані «гранд-тури».

Гранд-тур – це освітня подорож, яку здійснювала молодь з аристократичних родин, переважно англійських, після закінчення навчання з метою продовження або завершення освіти, ознайомлення з культурою, традиціями, науковими досягненнями інших народів, удосконалення знання іноземних мов і манер світського спілкування. Зазвичай це були 2-3-річні подорожі молодої людини до континентальної Європи, нерідко у супроводі наставника. Одним із перших дворян Франції, хто здійснив гранд-тур у XVI столітті, був письменник Мішель де Монтень. Під час гранд-туру туристи знайомилися із відомими релігійними та культурними центрами, столицями, визначними природними об'єктами. Аристократи прагнули відвідати іноземні вельможні двори (наприклад, двір папи римського, королівський палац у Версалі, резиденції у Відні, Неаполі та ін.). Інтерес аристократії до наук та мистецтва також є одним із приводів до здійснення освітнього туризму. Особливо зріс потік англійської аристократичної молоді на континент у роки зміцнення політичної влади в країні та поширення уявлень про джентльмена, що спонукало культивування освіченості, виховання хороших манер, знання іноземних мов, шляхетних звичок і зацікавленості мистецтвом. Зауважимо, що гранд-тури ніколи не були масовим явищем і поступово припинилися у XIX ст., натомість спостерігається розростання індустрії розваг [1].

Гранд-тури на першопочатках відігравали неабияку роль, адже були гарною можливістю для туриста придбати цікаві речі, невідомі у своїй країні, чи витвори іноземних митців. Так, англійці із кожного гранд-туру привозили на батьківщину книги, картини, античну бронзу, скульптури, екзотичні речі тощо. Все це ставало окрасою багатих садиб, надбанням кабінетів і приватних бібліотек, паркових павільйонів. До речі, гранд-тури сприяли переміщенню не лише речей, а й ідей, зокрема поширилася мода на типи приватної забудови, садів, їх змістове наповнення. Гранд-тури багатих і впливових осіб сприяли підвищенню й популяризації національної культури, її розвитку та збагаченню знахідками і досягненнями інших культур [1].

Звичною практикою для освічених подорожніх під час гранд-туру стає здійснення описів відвіданих країн, закордонної екзотики, незвичних об'єктів і закладів, прославлених чи ганебних явищ. Як приклад – написання мемуарів британськими аристократами та ведення ними щоденників. На зламі XVII-XVIII століть до цього процесу підключилися й аристократи з Московії. Звичайно, кордони закритої країни були відкриті лише для «обраних» представників привілейованого стану, проте вони стають своєрідним проривом до споглядання іншого способу життя, культурних цінностей та світоглядних переконань. Так, в архіві збереглися спогади анонімого «мандрівника» з Московії, що пізніше отримали назву «Журнал подорожей Німеччиною, Голландією та Італією». Зокрема, автор із подивом описував бібліотеку монастиря єзуїтів, яку відвідав в Інсбруку: «... п'ять сажень вздовж всі столи (полиці?) рясно уставлені книгами різними, шапи без двірць, написи (етикетки) висять (над кожним шкапом), прописано які в якотому шкапі книги». Подорожньому з Московії не вистачає відповідних термінів і слів, аби точно описати

побачене і почуте у Європі, бо цього ще не було ні в мові його країни, ні у свідомості небагатьох на той час освічених людей. Ці слова і поняття ще належить створити, адже відбулося зіткнення різних культур із різним рівнем розвитку [1].

Формування традиції освітніх подорожей у Російській імперії пов'язане з ім'ям Петра I, який спочатку примусово відправляв дворян до Європи на навчання. Однак пік популярності ознайомих турів у Росії припадає на XIX ст. Зокрема, у 1885 році в Петербурзі було відкрито «Підприємство для суспільних подорожей у всі країни світу» Ліпсона. Також розпочали свою діяльність «Товариство любителів природознавства» з філіями у Петербурзі, Москві, Казані, «Кримський гірський клуб» в Одесі, а пізніше – «Ялтинське екскурсійне бюро Кримсько-Кавказького гірського клубу», що спеціалізувалися на організації подорожей та екскурсій з метою пізнання природи і традицій різних регіонів Росії й інших країн світу. У 1901 році було створено Російське товариство туристів, метою діяльності якого є використання туризму та екскурсійної діяльності для освіченості населення. Підкреслимо, що ця ідея була підтримана на державному рівні. У Санкт-Петербурзькому кадетському корпусі було прийнято положення, за яким медалісти отримують можливість три роки подорожувати за кордоном за кошти держави. В інструкції у зв'язку з цим зазначалося: «Будь-яка подорож повинна мати предметом освіту». Крім поїздок за кордон – особливо для майбутніх учителів – стали популярними і подорожі Росією [8, с. 139].

Важливою ознакою освітнього туризму у XX ст. є масовість. Після закінчення Другої світової війни ситуація у Європі кардинально змінюється: міждержавні зв'язки суттєво інтенсифікуються; посилюються інтеграційні процеси, які зі свого боку стимулюють міграційні процеси і вимагають від європейців активної соціальної мобільності. Політика ЄС у сфері освіти щодо заохочення вивчення мов країн ЄС, обміну студентами і викладачами, взаємне визнання дипломів і термінів навчання, сприяння співпраці закладів освіти, розвиток дистанційного навчання, а згодом і створення єдиного європейського освітнього простору та можливість вільного безвізового руху в межах Шенгенського простору спричинили розширення географії турів, в яких відпочинок поєднується з освітньою програмою.

У другій половині XX ст. передумови, які стимулюють розвиток освітнього туризму, стають ще більш сприятливими, як-от: зростання соціальної мобільності людей завдяки розширенню міжнародних контактів та стисненню географічного простору за рахунок прогресу в транспорті; збільшення комунікативності сучасної цивілізації завдяки утвердженню англійської мови як мови інтернаціонального спілкування; використання надбань людства завдяки глобалізації світового інформаційного простору; можливість сучасної людини реалізувати себе в будь-якій країні світу завдяки поширенню масової культури та уніфікації вимог до професійної майстерності; зростання доходів окремих категорій населення та наявність вільних коштів для здійснення подорожей, створення можливостей для поєднання роботи і відпочинку; поширення реклами різноманітних цікавих місць в усіх кутках земної кулі, створення умов для різних форматів подорожей тощо. На початку XXI ст.

освітній туризм інтенсифікувався завдяки його активній пропаганді та наданню освітніх послуг розвинутих країн для осіб постсоціалістичних держав. Сьогодні цей процес не лише не призупинився, а навпаки, набув значного поширення.

Найбільш популярними в останнє десятиліття є такі види освітнього туризму: навчальні поїздки з метою вивчення іноземної мови, конкретних предметів; наукові та навчальні стажування, ознайомлювальні поїздки до установ, організацій, підприємств; участь у конференціях, семінарах, конгресах, тренінгах і майстер-класах, мета яких – обмін досвідом і отримання нової професійно важливої інформації; екскурсійно-ознайомлювальні подорожі різними містами, природними зонами і країнами.

Найпоширенішим продуктом на ринку освітнього туризму в усьому світі стали навчальні поїздки. Вони відзначаються своєю різноманітністю, орієнтовані насамперед на підлітків та молодь. Умовно їх можна поділити на: спеціально організовані й ретельно сплановані тур-оператором для групи/конкретної особи; неформальні, коли особа чи група осіб подорожують із навчальною або освітньою метою за самостійно створеним маршрутом.

За умов жорсткої конкуренції, в контексті розширення географії туристичних подорожей традиційні екскурсійні тури періодично доповнюються програмами, різноманітними курсами, в межах яких туристам пропонують не просто споглядати, а й поглиблювати свої знання, набувати певних навичок. Так, подорожуючи Францією, туристи мають можливість ознайомитися із секретами кулінарної майстерності, відвідуючи Італію та Німеччину – поглибити свої знання з історії мистецтв, Швейцарію – відвідати майстер-класи із ландшафтного дизайну, а Індію – ознайомитися з досвідом релігійного синкретизму тощо.

В останні десятиліття серед туристів поширилася тенденція до вільного стилю подорожі. Безумовно, з огляду на певні інтереси, схильності до визначеності та конкретики, деяких туристів чітко окресленими екскурсійними маршрутами приваблюють стандартні туристичні розваги, що передбачають наперед визначені графік і пункти подорожі. Проте збільшується кількість мандрівників, які прагнуть подорожувати самостійно, за власним маршрутом, вільно розпоряджаючись своїм часом. Під час поїздок вони намагаються побачити країну зсередини, тобто очима місцевих жителів, відчутти на собі місцеві соціальні та культурні умови; поглибити свої знання про країну, ознайомитися із життям інших людей, навчитися у них чогось нового; перебувати в певному місці стільки часу, скільки вони забажають. Такий підхід до подорожі популяризує Пауло Коельо, відомий письменник і мандрівник, який своїми порадами й художніми творами допомагає «прожити» і відчутти те місце, яке відвідує турист [7]. Домінуючими мотивами таких мандрівників є саморозвиток, бажання поєднувати пізнання нового і відпочинок. Вагома причина такого мотиву – інтенсивний ритм сучасного життя, потреба використовувати час максимально раціонально. Зважаючи на це, мандрівники все частіше обирають так звані «корисний відпочинок». Відзначимо, що вік таких мандрівників «дорослішає»: якщо раніше це були 20-25-річні особи, то впродовж останніх років такі подорожі стають все більш популярними серед людей від 25 до 35 років і старших [8, с. 141].

Подорожі для сучасної людини – це своєрідна інвестиція в її розвиток, наповнення життя знаннями і враженнями про світ і себе в цьому світі. Зростання в освітньому туризмі відсотка людей, які прагнуть самостійно подорожувати, пояснюється певними причинами. Насамперед подорожі – це найкраща школа, яка може багато чому навчити. А самостійна подорож – це ще й своєрідна неформальна освіта, яка дає значний поштовх і бажання до пізнання світу, вимагає і спонукає розвивати у себе вміння і навички планування, прогнозування, орієнтування, комунікації тощо.

Таким чином, кожна подорож – це конкретний засвоєний досвід, можливість випробувати і пізнати себе. Подорожуючи, спостерігаючи за різними людьми і їх поведінкою, можна здобути нові знання із психології та соціології, а занурюючись у різні культури, вивчати культурологію, логіку та філософію. Не випадково в західній практиці випускники після закінчення навчання вирушають у подорож. Такий досвід допомагає глибше зрозуміти самого себе, випробувати свої сили, заповнити прогалини у пізнанні світу.

Бажання випробувати себе, якнайглибше осягнути світ сприяє зростанню зацікавленості в етнічному, екологічному, екстремальному туризмі, нерідко розмиваючи межі між цими видами туризму. Для прикладу, екологізація пізнавальних подорожей до осередків давніх цивілізацій та визначних пам'яток мистецтва спонукає до мандрів, щоб на власні очі побачити та порівняти велич природи і велич культур.

Подорож, яку вільний мандрівник вибудовує як пригоду, створюючи власний графік, хоч і на короткий період, але дарує відчуття свободи. При цьому людина повністю покладається на свої бажання і вибір, а це доповнює подорожі новими враженнями.

Зауважимо, що сьогодні для сучасного мандрівника завдяки мережі Інтернет доступні знання всього світу. Тут тисячі блогів та форумів підкажуть та дадуть поради, де знайти детальну інформацію про подорож та як підготуватися до неї, на що звернути увагу під час її планування, як замовити квитки тощо. А ще завдяки всесвітній мережі можна віртуально відвідати місто і побачити, як розташовані вулиці, прокласти маршрут у потрібну точку, знайти супутників і прочитати відгуки про готелі, кафе, екскурсії.

Поява вільного часу, можливість працювати фрилансером, зростання кількості забезпечених людей, можливість поєднувати роботу та подорожі сприяють появі в житті сучасної людини освітнього туризму. Навіть розширення освітніх функцій Інтернету, поширення практики дистанційного навчання, розвиток електронної освіти (e-education) та віртуального туризму не завжди є тими обставинами, що обмежують розвиток освітнього туризму. Вони по-різному впливають на людей, зокрема є не лише стимулом до туризму, а й важливим каналом для ознайомлення зі світом.

Отже, перспективи для розширення можливостей освітнього туризму для всіх вікових сегментів на даному етапі розвитку суспільства досить широкі й різноманітні. Цьому сприяє неабияка географія ринку освітнього туризму, перехід освітніх подорожей із розряду продукту для еліти в категорію

продукту для середнього класу, підтримка освітнього туризму як чинника, що сприяє зростанню соціальної мобільності населення, вихованню толерантності та взаємоповаги до традицій і культур різних народів.

Висновки. Розвиток освітнього туризму постає як причиною, так і наслідком для сучасної людини поєднувати відпочинок і навчання. З одного боку, відпочинок і його організація стають важливими складовими задоволення життям, а з іншого – вмінням знаходити й користуватися інформацією, готовність засвоювати нові знання, що є запорукою професійної компетентності.

Підвищення кваліфікації, в широкому розумінні цього слова, – важлива тенденція нашого часу. Завдяки туризму означені процеси передбачають зростання попиту на різноманітні освітні тури, подорожі з переважанням пізнавальної мотивації, пропозиції відпочинку в поєднанні з окремими курсами практичного характеру, ділові поїздки. Зважаючи на цінність освітнього туризму для конкретної особи та держави, перед кожною державою, зокрема й Україною, постає гостра необхідність в удосконаленні державної політики в туристичній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гранд-тур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гранд-тур>. – Назва з екрана.
2. Дудка Т. Педагогічний потенціал освітнього туризму / Т. Дудка // Вісник Інституту розвитку дитини : збірник наукових праць. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 33. – С. 81–86. – (Серія «Філософія, педагогіка, психологія»).
3. Енциклопедичний словник-довідник із туризму [Електронний ресурс] / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух ; [передм. В. М. Литвина]. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 372 с. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/turizm>. – Назва з екрана.
4. Зорин И.В. Профессиональное образование и карьера в туризме : учебник для вузов / И. В. Зорин. – М. : Советский спорт, 2005. – 525 с.
5. Колесникова И. А. Основы андрагогики : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. / И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая и др. – М. : «Академия», 2007. – 325 с.
6. Маковой Ю. П. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної сфери в Україні [Електронний ресурс] / Ю. П. Маковой // Демократичне врядування. – 2015. – Вип. 15. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_11. – Назва з екрана.
7. Правила путешествий от Пауло Коэльо [Електронний ресурс] // Центр человека. – Режим доступа : <http://i100k.ru/blog/pravila-puteshestvij-ot-paulo-koelho.htm>. – Название с экрана.
8. Ткачук Л. М. Освітній туризм у світі й в Україні / Л. М. Ткачук // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ : зб. наук. ст. – К. : Національний авіаційний університет, 2010. – Вип. 2. – С. 137–144. – (Серія «Економіка, право, політологія, туризм»).

Дата надходження до редакції: 03.04.2018 р.